

KLOSTRE I DE GRØNLANDSKE NORDBOBYGDER

Af museumsinspektør *C. L. Vebæk*

I Middelalderens århundreder spredtes den katolske kirkes nonne- og munkeklostre over det meste af Europa. Også til det dengang så fjerne Grønland nåede klosterordnerne ud — til landet, der lå „ved verdens ende“, således som det hedder i et gammelt pavebrev. Det er desværre ikke meget, vi ved om de grønlandske klostre. Faktisk nævnes de kun i to skriftlige kilder, men den ene af disse er til gengæld en af de bedste, der er overleveret os: Ivar Baardssøns Grønlandsbeskrivelse.

Ivar Baardssøn var en norsk gejstlig, der ved midten af det 14. århundrede — på Valdemar Atterdags tid — igennem en længere tid opholdt sig i Grønland, hvor han forvaltede Gardar-bispens udstrakte jordegodser. Han vidste nøje besked med alle kirkelige forhold i nordbobygderne, og hans topografiske beskrivelse af Grønland har derfor særlig værdi for de dele af den, hvor kirker, klostre og dissers besiddelser omtales. På en lang række punkter er det her gennem undersøgelser i terrænet lykkedes at verificere den gamle beretning. Dette gælder også de to klostre, der omtales hos Ivar. Beretningens egne ord herom lyder — oversat til dansk og let omskrevet: „Vesten for Herjolfsnes ligger Ketilsfjord, og dèr er fuldt bebygget . . . ved Petersvig ligger en stor bygd . . . og derefter ligger der et stort kloster, hvori der bor augustinermunke, og det er viet til Sct. Oluf og Sct. Augustin; klosteret ejer alt ind til fjordbunden og alt ud til den anden side (d. v. s. til Petersvig). Næst efter Ketilsfjord ligger Ramsnesfjord, og langt inde i denne fjord ligger et nonnekloster af Sct. Benedicts orden; det kloster ejer alt ind til fjordbunden og ud fra Vagar kirke . . . inde i fjorden er der mange holme, og klosteret ejer dem alle halvt med domkirken; på disse holme er der meget varmt vand, som om vinteren er så hedt, at ingen kan komme det nær, men om sommeren er det tilpas varmt, så at man kan bade deri, og mange bliver dèr raske og helbredt for deres sygdomme.“ — Andet står der ikke, men beskrivelsen af stederne, hvor de to klostre har ligget, er meget klar, og takket være den er det i vor tid lykkedes at påvise ruinerne af begge klostre.

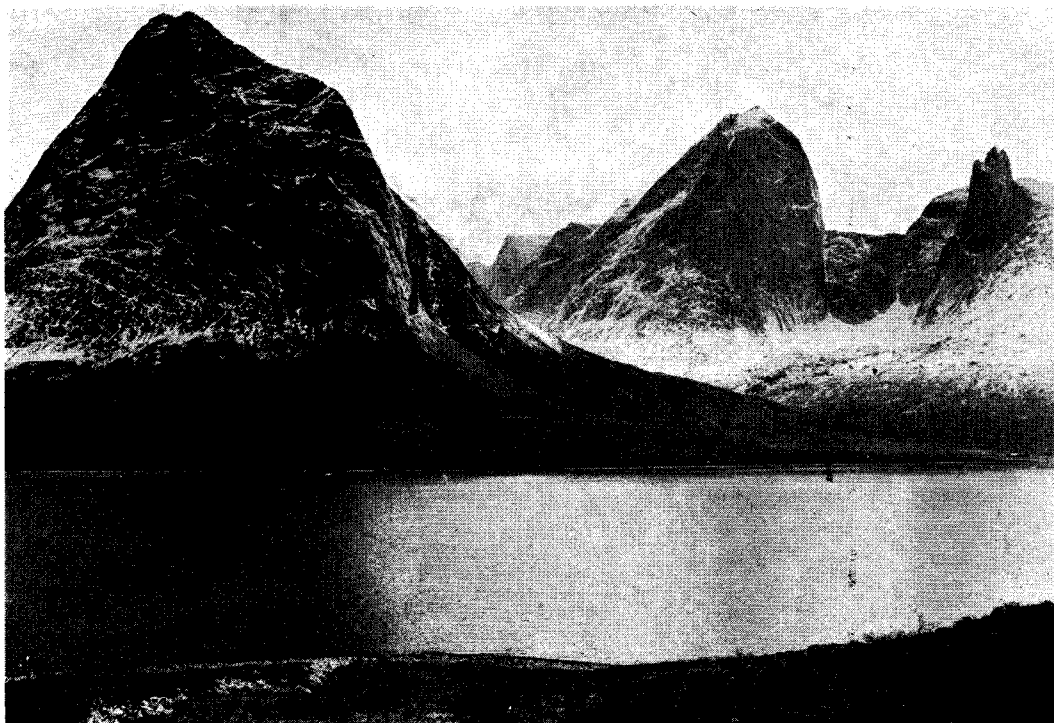
Ketilsfjord er uden for al tvivl den lange, smalle, prægtige Tasermiutfjord i den sydligste del af Julianehåbs distrikt øst for Nanortalik. Dalstrøgene omkring Tasermiutfjorden er — særlig på sydøstsiden — meget frodige. Her ligger den navnkundige Kingua, med Grønlands største birkeskov, og her finder vi ruinerne af et større antal nordbogårde og

tillige af to kirker. Den inderste, nordøstligste af disse kirker ligger ved Tasermiutsiaq, ikke langt fra fjordens bund, i en dalgryde, omgivet af kolossale, næsten lodrette fjelde. På dette sted har — tør man sige med sikkerhed — nordboernes munkekloster, af augustinordenen, ligget. Allerede professor Finnur Jonsson fremsatte, i en afhandling i 1898, den formodning, at munkeklostret skulle findes her; men det blev dr. Poul Nørlund, nationalmuseets for få år siden afdøde direktør og nordboforskningens ypperste mand gennem tiderne, der i 1926 gennem en prøvegravning påviste, at de ruiner, der findes ved Tasermiutsiaq, må være af det gamle augustinerkloster.

Ruinerne af munkeklostret omfatter et mindre antal bygninger — ialt 8 — der desværre alle er mer eller mindre sammensunkne. Den vigtigste bygning på stedet er kirken, der er meget lille — kun ca. 11¾ m lang og knapt 9 m bred i skibet, medens korenden måler ca. 6 m i bredden. Kirken er omgivet af en lille kirkegård, der er indhegnet af et mærkeligt, sekskantet stendige. Desuden findes tomten af en bolig og nogle udhuse af forskellig art, derimellem en kostald. Der er på stedet foretaget nogle prøvegravninger, særlig for at få fastslået kirkens grundplan; men ruinernes meget sammenfaldne tilstand indbyder ikke til nogen større undersøgelse. Det samlede anlæg må siges at være ret beskedent, og klostret kan næppe have huset mange munke. Det landbrug, der har været knyttet til klosteret, synes også at have været ret ringe at dømme såvel ud fra bygningernes antal og størrelse som hjemmemarkens udstrækning.

Det hos Ivar Baardssøn omtalte nonnekloster ligger i den sagnomspundne Unartoqfjord, godt et halvt hundrede km sydøst for Julianehåb. At den fjord, hvor klosteret skal ligge, og som ret indgående beskrives af den gamle prælat, er Unartoqfjorden, er hævet over al tvivl. Kun i denne fjord findes — i hvert fald på den sydlige del af Grønlands vestkyst — varme kilder, nemlig på selve øen Unartoq (det varme sted), hvorefter fjorden har navn. Noget andet er, at det ved en nøjere undersøgelse i terrænet, sammenholdt med et kritisk studium af Ivar Baardssøns Grønlandsbeskrivelse og andre gamle topografiske Grønlands-skrifter synes sikkert, at fjorden i nordbotiden ikke hed Ramsnesfjord — således som Ivar Baardssøn kalder den — men Siglufjord.

Egnene omkring Unartoqfjorden er ikke så frodige, som i Tasermiut; man træffer kun lidt birkekrat, og forøvrigt heller ikke meget pil; men på den anden side er der på et par steder ret store, flade arealer, der har egnet sig for nordboebygelse, og vi finder da også herinde ikke så få gårdtomter. Den fra naturens side allerbedste plads i fjorden er Narsarsuaq, 3: den store slette, der ligger omtrent midt i fjorden, på dennes nordside, og på østsiden af et større, bredt næs. Her ligger ruinerne af nonneklosteret. Som det var tilfældet med munkeklosteret, var det også her dr. Nørlund, der fik æren af at påvise klosterets beliggenhed. Det skete på en recognosceringsrejse i 1932, hvor dr. Nørlund som den første foretog en systematisk berejsning af fjorden for at opsøge nordbominder. Ganske vist havde der allerede i 1770'erne været en forskningsrejsende herinde. Det var

*I disse dystre og særegne omgivelser i Tasermiutfjorden
lå Middelalderens munkekloster, hvis ruiner skimtes afdækkede i forgrunden til venstre*

Nationalmuseet

den berømte P. Olsen-Wallø, der også besøgte Narssarssuaq, men dog uden tanke for, at der her kunne ligge resterne af et kloster. Siden dr. Nørlunds besøg på stedet var det en af nordboforsknings opgaver at foretage en undersøgelse på dette sted, og umiddelbart efter den sidste krig, i sommeren 1945, tog den, der skriver disse linier, fat på udgravningerne.

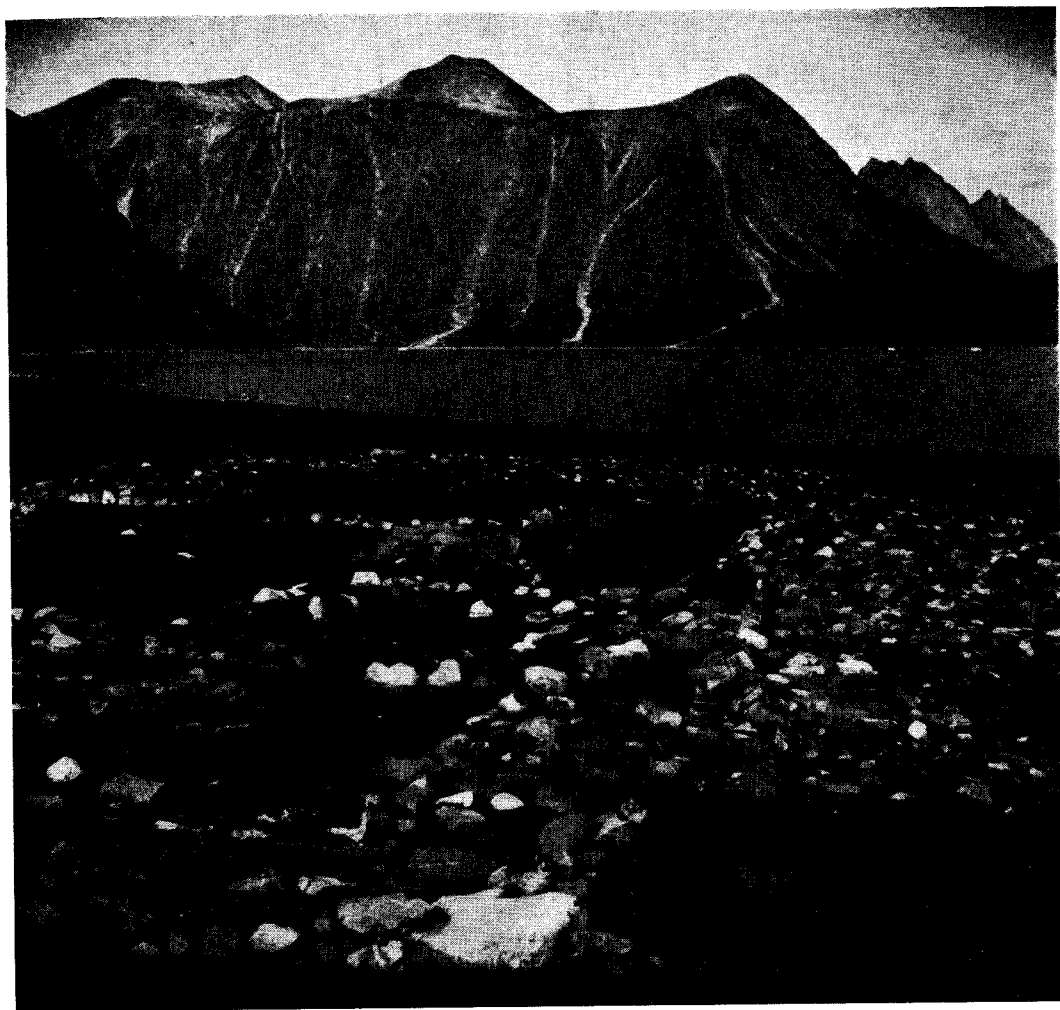
Undersøgelsen af nordboernes nonnekloster blev et langvarigt foretagende. Nationalmuseets ekspeditioner arbejdede på stedet i somrene 1945–46 og 48, og endda er ikke alt udgravet; men vi ved dog nu en hel del om dette interessante sted. Når undersøgelserne blev så langvarige, skyldes dette særlig to forhold: dels, at vi her står overfor et meget betydeligt anlæg — af ganske andre dimensioner end munkeklosteret — og dels, at næsten alle ruinerne var mere eller mindre sammenfaldne og forvirrede.

Den østlige del af Narssarssuaq-sletten er meget muldrig og har en yppig græsvegetation. Her ligger ruinerne, 26 i tallet. De fleste af bygningerne ligger indenfor det lave, men næsten overalt tydelige gærde, der har indhegnet den gamle hjemmemark, tunet, som har hørt til klosterets store landbrugsvirksomhed. De mange bygninger falder naturligt i tre hovedgrupper: Kirken (med kirkegården), boligen (selve klosterhuset) og udhusene.

Kirkeruinen er nu en ret uanselig tomt, da murene intet sted er bevaret til en højde over 1 m. Kirken, der danner et simpelt rektangel, ca. 15×9 m, har været opført af større og mindre kampesten, uden tilhugning, lagt i såkaldt „tørmur“, som de øvrige grønlandske kirker, bortset fra vestgavlen, der har været af træ; også i munkeklosterets kirke og enkelte andre grønlandske kirker har den vestlige gavl været opført af dette materiale. Inde i kirken fandtes en snes begravelser. Skeletterne af de gravlagte — der må have hørt til de mere fremtrædende medlemmer af samfundet, antagelig højere gejstlige — var alle meget opløste. Men på kirkegården, der har omgivet kirken, og som var indhegnet af et firsidet stendige, ca. 29×24 m, afdækkede vi et stort antal begravelser, og i disse var der flere nogenlunde velbevarede skeletter eller dele deraf, særlig kranier. Den bedst bevarede del af skeletmaterialet blev taget op og bragt med til Danmark, hvor det nu findes i universitetets antropologiske laboratorium, til nærmere studium. I alle gravene lå ligene i ø.-v., med hovedet i v., og armene lå foldede henover brystet. Denne begravelsesmåde var den sædvanlige i middelalderen. Der var på kirkegården et meget stort antal begravelser — flere hundrede — i flere lag, og der kunne gøres den interessante iagttagelse, at der i flere tilfælde har fundet massebegravelser sted af voksne og børn, imellem hinanden. Disse gravlægninger synes at vidne om farsoter, store epidemier, der pludselig har revet mange mennesker bort. Uvilkårligt må man tænke på „Den sorte Død“, middelalderens så frygtede pest, der rasede i Europa ved midten af 14. århundrede.

Tæt øst for kirken lå før udgravningen en meget stor tomt — ikke mindre end ca. 80 m lang og 20–25 m bred. Hele denne tomt var en forvirret blanding af jord og sten, det hele dækket af høje græstuer. Det blev en meget vanskelig opgave at udrede forholdene her, og helt er det ikke lykkedes. Det står dog klart, at det drejer sig om rester af flere huse, dels et par mindre udhuse, dels et stort langhus, med mange rum — utvivlsomt boligen, selve klosterbygningen. Bevaret er kun gulve, syldsten og nogle af de nederste skifter sten, og det hele er mere eller mindre forskudt. Så meget kan dog siges, at bygningen har haft en imponerende frontmur, med vældige stenblokke — helt ulig andre boliger blandt de grønlandske nordboruiner. Hvad de enkelte rum i huset har været anvendt til, kan der kun gisnes om, med undtagelse af eet rum, der i hvert fald på et vist tidspunkt har været fadebur, hvad der bl. a. bevises ved, at der her blev fundet rester af ikke mindre end syv store trækar, hver med en diameter af $1-1\frac{1}{4}$ m; disse trækar har utvivlsomt indeholdt fødemidler, antagelig mælk.

I det sidstnævnte rum blev der fundet en mængde middelalderlige genstande af forskellige art. Flere af disse ting er af den største videnskabelige interesse. Det gælder således halvdelen af en lille pejleskive af træ — et helt enestående stykke — samt et par genstande med runeindskrift. Den ene af disse sidste er en meget smukt udskåret træske, der bærer indskriften „sbon“ 3: ske, skrevet to gange med forskellige slags runer. Hvad fund fra de

I Unartoqfjorden ligger ruinerne af middelalderens grønlandske nonnekloster. Ikke langt herfra ligger endnu den dag i dag de i nordboberetningerne omtalte varme kilder

Foto: L. Vebæk

øvrige ruiner angår, kan her nævnes, at der på kirkegården blev fundet et brudstykke af en kirkeklokke samt — i forbindelse med en af gravene — en mærkelig „lynlås“ af jern.

De fleste af udhusene er landbrugsbygninger af forskellig art. Der kunne påvises et par kostalde, med tilhørende hørurn, og forskellige folde til geder og får, men det er som oftest svært at sige noget nærmere om anvendelsen af de enkelte huse.

De arkæologiske undersøgelser har desværre ikke givet os noget holdepunkt for, hvornår nonneklosteret er opført, og hvornår det er forladt. Vi ved blot fra de skriftlige kilder, at det har eksisteret i det 14. århundrede; det samme gælder munkeklosteret. Det fremgår nemlig af et gammelt bispebrev, at der i 1308 var klostre i Grønland, og Ivar Baardsøns beskrivelse angår forholdene o. 1360. Om selve livet i de to klostre, om Benediktiner-

nonnernes og Augustinermunkenes tilværelse og de kirkelige handlinger i de to klosterkirker tier kilderne. Man må håbe, at der engang ved et lykkeligt tilfælde må blive fundet et og andet gammelt håndskrift, der kan forøge vor viden om disse to grønlandske middelalderklostre — måske de mest isolerede i verden.

Sydgrønlands snerige vinter byder på mange gode skiløbsdage. Her er unge mennesker på vej op ad Ravnebakken ved Godthåb

Foto: Chr. Vibe